

УДК 346.26

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.05.53>

ХАРАКТЕРИСТИКА ПРАВОВОГО СТАТУСУ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ – ПІДПРИЄМЦЯ

Цимбал В.О.,

аспірант ПВНЗ «Європейський університет»

ORCID: 0009-0007-5986-0418

Цимбал В.О. Характеристика правового статусу фізичної особи – підприємця.

У статті розглядаються особливості правового статусу фізичної особи-підприємця під час здійснення підприємницької діяльності. Актуальність дослідження полягає в тому, що ФОП є найбільш популярною формою ведення бізнесу в Україні, зважаючи на досить просту процедуру реєстрації, низькі витрати на адміністрування, можливість використовувати спрощену систему оподаткування. Метою статті є визначення основних характеристик правового статусу фізичної особи-підприємця. Розглянуте трактування поняття фізичної особи-підприємця в юридичній літературі.

Встановлено, що правовий статус фізичної особи-підприємця - це такий її юридичний статус, яким засвідчується право громадянина на заняття підприємницькою діяльністю, зокрема: самостійною, систематичною, ініціативною, на власний ризик господарською діяльністю, яка здійснюється підприємцем для досягнення певних економічних та соціальних результатів і отримання прибутку. Розглянуто основні нормативно-правові акти, якими регулюється діяльність фізичних осіб-підприємців в Україні, зокрема це Конституція України, Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Податковий кодекс України, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань», укази Президента України, постанови Верховної Ради України, постанови Кабінету Міністрів України. Проаналізовані особливості реєстрації ФОП, основні права та обов'язки.

Визначені особливості оподаткування діяльності фізичної особи-підприємця, зокрема встановлені особливості загальної та спрощеної системи оподаткування. Загальна система оподаткування передбачає сплату податку на доходи фізичних осіб за прогресивною шкалою, а також військового збору та єдиного соціального внеску. Спрощена система оподаткування поділяється на кілька груп, кожна з яких має свої обмеження щодо обсягу доходів та кількості найманих працівників. Найбільш популярною є друга група, яка дозволяє вести бізнес без найманих

працівників та з обмеженням доходу до певної суми. Коротко описано, як початок повномасштабного вторгнення та воєнний стан вплинули на діяльність фізичних осіб-підприємців.

Ключові слова: підприємницька діяльність, фізична особа-підприємець, статус, права, обов'язки, реєстрація.

Tsymbal V. Characteristics of the legal status of an individual entrepreneur.

The article examines the peculiarities of the legal status of an individual entrepreneur in the course of entrepreneurial activity. The relevance of the study lies in the fact that an individual entrepreneur is the most popular form of doing business in Ukraine due to a fairly simple registration procedure, low administration costs, and the possibility to use the simplified taxation system. The purpose of the article is to determine the main characteristics of the legal status of an individual entrepreneur. The author examines the interpretation of the concept of an individual entrepreneur in the legal literature. The author establishes that the legal status of an individual entrepreneur is the legal status which certifies the right of a citizen to engage in entrepreneurial activity, in particular, independent, systematic, initiative, at his/her own risk economic activity carried out by an entrepreneur with a view to achieving certain economic and social results and making a profit. The author considers the main legal acts regulating the activities of individual entrepreneurs in Ukraine, in particular, the Constitution of Ukraine, the Civil Code of Ukraine, the Commercial Code of Ukraine, the Tax Code of Ukraine, the Law of Ukraine «On State Registration of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Organisations», decrees of the President of Ukraine, resolutions of the Verkhovna Rada of Ukraine, and resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine. The author analyses the peculiarities of registration of individual entrepreneurs, their basic rights and obligations. The author identifies the peculiarities of taxation of activities of an individual entrepreneur, in particular, the peculiarities of the general and simplified taxation systems. The general taxation system provides

for the payment of personal income tax on a progressive scale, as well as military duty and a single social contribution. The simplified taxation system is divided into several groups, each of which has its own restrictions on the amount of income and the number of employees. The most popular is the second group, which allows you to run a business without employees and with a limit on income up to a certain amount. The article briefly describes how the beginning of the full-scale invasion and martial law affected the activities of individual entrepreneurs.

Key words: entrepreneurial activity, individual entrepreneur, status, rights, obligations, registration.

Постановка проблеми. Кожен українець має право на здійснення підприємницької діяльності. Однією з найбільш популярних форм ведення бізнесу в Україні є фізична особа-підприємець (ФОП). Це пов'язано з тим, що діяльність приватного підприємця у формі ФОП є простою формою організації бізнесу фізичною особою без створення юридичної особи. Крім того, ця форма є досить простою в реєстрації, характеризується низькими витратами на адміністрування і можливістю використовувати спрощену систему оподаткування. Зважаючи на це, фізична особа-підприємець стала важливим елементом вітчизняної економіки, відіграючи ключову роль у розвитку малого бізнесу.

Так, станом на кінець 2023 року в Україні було зареєстровано більше 2 млн. фізичних осіб-підприємців. Питання правового статусу ФОП є досить актуальним, оскільки він має певні особливості, які підприємцю важливо розуміти перед тим, як обирати цю форму підприємницької діяльності. Він визначає права та обов'язки ФОП, умови його діяльності, особливості оподаткування, тобто все те, що забезпечує правову основу для здійснення підприємницької діяльності.

Стан дослідження. Дослідженню особливостей правового статусу ФОП присвячені праці таких науковців, як, І.М. Бутков, А.Г. Бобкова, О.Ю. Грачова, А.М. Кухарчук, М.О. Маслова, Ю.О. Моїсєєв, Ю.М. Павлюченко та інших. Проте, враховуючи зміни у законодавстві України щодо діяльності ФОП, особливо в умовах воєнного стану, наразі визначення правового статусу ФОП і безпосереднього здійснення ними господарської діяльності потребують подальшого дослідження.

Метою статті є визначення основних характеристик правового статусу фізичної особи-підприємця.

Виклад основного матеріалу. В Україні ФОП є єдиним варіантом ведення підприємницької діяльності без створення юридичної особи та

найбільш простою схемою, як стосовно вимог до реєстрації і здійснення господарської діяльності, так і щодо контролю зі сторони держави.

На думку І.М. Буткова, фізична особа-підприємець – це особа, яка проявляє підприємницьку ініціативу в розвитку економічної сфери країни, здійснює підприємницьку діяльність із метою підвищення продуктивності праці і зниження витрат виробництва та несе особисту відповідальність за результати своєї діяльності [1, с. 71]. Проте, зважаючи на те, що підприємницька діяльність часто не є пов'язаною із виробництвом, подібне визначення є доволі вузьким.

За твердженням А.Г. Бобкової, фізична особа-підприємець є суб'єктом господарювання, який з метою одержання прибутку здійснює будь-яку господарську діяльність, не заборонену законом, реалізуючи при цьому господарські права і обов'язки, несе за своїми зобов'язаннями відповідальність всім своїм майном, яке за законодавством може бути стягнене, та який зареєстрований як підприємець без статусу юридичної особи [2, с. 237]. Це визначення є більш ширшим, оскільки відображає головні особливості діяльності ФОП.

Під правовим статусом фізичної особи-підприємця розуміється такий її юридичний статус, яким засвідчується право громадянина на заняття підприємницькою діяльністю, зокрема: самостійною, систематичною, ініціативною, на власний ризик господарською діяльністю, які здійснюються підприємцем для досягнення певних економічних та соціальних результатів і отримання прибутку. Згідно із ст. 128 Господарського кодексу України, фізичні особи-підприємці можуть здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність, яка не заборонена законодавством, з метою отримання прибутку [3, ст. 128].

Правовий статус ФОП регулюється низкою нормативно-правових актів, які включають в собі норми загального, галузевого, спеціального права, що регулює підприємницьку діяльність. Серед них основні положення містяться у Конституції України [4], Цивільному кодексі України [10], Господарському кодексі України [3], Податковому кодексі України [6], Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» [7], указах Президента України, постановах Верховної Ради України, постановах Кабінету Міністрів України та інших нормативно-правових актах. Проте, слід зазначити, що сьогодні спеціального нормативно-правового акту, яким би регулювалася діяльність фізичної особи-підприємця та її правовий статус, не існує.

Важливим законодавчим актом в регулюванні діяльності підприємницької діяльності загалом, і фізичних осіб-підприємців зокрема, є Консти-

туція України. Зокрема, стаття 42 Конституції України надає кожному громадянину України право здійснювати підприємницьку діяльність, яка не суперечить закону [4, ст. 42]. Звичайно, Конституція України безпосередньо діяльність ФОП не регулює, оскільки вона є основним законом України і становить базу для прийняття інших законів та підзаконних актів. Конституцією України передбачається початкова регламентація суспільних відносин і в ній містяться відправні засади для всіх галузей прав. Детальна ж регламентація суспільних відносин, встановлення конкретних прав та обов'язків ФОП для більш повної реалізації конституційних принципів в юридичну практику описується у інших законодавчих актах.

У ст. 51 Цивільного кодексу України зазначається, що регулювання підприємницької діяльності фізичних осіб відбувається «нормативно-правовими актами, які регулюють підприємницьку діяльність юридичних осіб». Це вказує на те, що фізичні особи-підприємці в певній мірі у правовому статусі прирівняні до юридичних осіб □ суб'єктів підприємницької діяльності [10, ст. 51]. Зокрема, ФОП при здійсненні підприємницької діяльності наділені тим же обсягом цивільних прав і обов'язків, які мають юридичні особи. Для прикладу: ФОП так само, як і юридична особа, має право залучати найманих працівників, вони зобов'язані у встановлених законодавством випадках отримувати ліцензію на здійснення певних видів господарської діяльності, сплачувати податки та інші обов'язкові платежі до бюджету, вести облік результатів своєї підприємницької діяльності. Проте фізичні особи-підприємці, на відміну від юридичних осіб, ведуть бізнес без установчих документів і обов'язкового формування статутного капіталу.

Фізична особа-підприємець одночасно є власником бізнесу та органом управління ним, а також може здійснювати підприємницьку діяльність самостійно, без залучення найманої праці. Крім того, вітчизняним законодавством не передбачається виокремлення майна, яке використовується фізичною особою-підприємцем для здійснення господарської діяльності, із загальної вартості майна, що їй належить.

Зокрема, згідно з ч. 2 ст. 128 ГКУ і ст. 52 ЦКУ фізична особа-підприємець відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними із її діяльністю, всім своїм майном, окрім майна, на яке відповідно до законодавства стягнення не може бути звернено. Якщо фізична особа-підприємець перебуває у шлюбі, то вона відповідає за зобов'язаннями, пов'язаними із здійсненням підприємницької діяльності, не тільки своїм особистим майном, але й часткою у праві спільної сумісної власності подружжя, яка належатиме фізичній особі-підприємцю при поділі такого майна.

Слід відмітити, що основні обов'язки фізичних осіб - підприємців визначені у ч. 6 ст. 128 ГКУ. Відповідно до цієї статті, фізичні особи-підприємці зобов'язані [3, ст. 128]:

- одержати ліцензію на здійснення певних видів господарської діяльності, які передбачені законом;
- повідомляти органи державної реєстрації у випадку зміну юридичної адреси, яка зазначена в реєстраційних документах, предмета господарської діяльності, інших важливих умов діяльності, що підлягають відображенню у реєстраційних документах;
- дотримуватися прав й законних інтересів споживачів, забезпечувати належну якість товарів (робіт та послуг), дотримуватися правил обов'язкової сертифікації продукції, визначених законодавством;
- не допускати проявів недобросовісної конкуренції та інших порушень конкурентного законодавства;
- вести облік результатів своєї діяльності відповідно до законодавчих вимог;
- своєчасно надавати фіскальним органам декларацію про майновий стан та доходи, інші необхідні відомості для нарахування податків та інших обов'язкових платежів;
- сплачувати податки та інші обов'язкові платежі в порядку та у розмірах, визначених законодавством.

Крім обов'язків, яких фізична особа-підприємець повинна неухильно дотримуватися, вона наділена й правами, що дозволяють їй діяти на власний розсуд, забезпечувати свої інтереси в процесі діяльності, спираючись на принципи, які не заборонені законодавством. Зокрема, відповідно до ч. 5 ст. 128 ГКУ України та ст. 44 цього кодексу, ФОП здійснює свою діяльність на засадах свободи підприємництва і відповідно до наступних принципів [3, ст. 44; ст. 128]:

- вільного вибору ФОП видів господарської діяльності;
- самостійного формування програми підприємницької діяльності, вибору постачальників та споживачів продукції, яка виробляється, залучення фінансових, матеріально-технічних та інших видів ресурсів, встановлення ціни на продукцію (роботи, послуги) відповідно до законодавства;
- вільного найму працівників;
- комерційного розрахунку та власного комерційного ризику;
- вільного розпорядження отриманим прибутком (після сплати всіх податків та інших обов'язкових платежів, передбачених законодавством);
- самостійного здійснення фізичною особою-підприємцем зовнішньоекономічної діяльності та використання валютної виручки на власний розсуд.

Єдиною умовою реалізації права на підприємницьку діяльність та основним етапом легалізації ФОП є державна реєстрація, оскільки саме з моменту державної реєстрації фізична особа набуває дієздатності у сфері підприємницької діяльності та відповідного статусу і отримує право здійснювати господарські операції. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» визначає, що фізичній особі-підприємцю для державної реєстрації слід подати наступні документи [7]:

- заява про державну реєстрацію ФОП, де може бути зазначено прохання про реєстрацію ФОП платником податку на додану вартість чи обрання спрощеної системи оподаткування, інформація про набуття особою статусу електронного резидента;

- нотаріально засвідчена письмова згода батьків (піклувальника, органу опіки і піклування) – для фізичної особи, яка досягла 16 років та має бажання займатися підприємницькою діяльністю, проте не має повної цивільної дієздатності;

- договір (декларація) про створення сімейного фермерського господарства – у випадку реєстрації фізичної особи, яка самотійно чи з родичами створює сімейне фермерське господарство згідно із Законом України «Про фермерське господарство».

Слід відмітити, що сьогодні громадяни України можуть зареєструвати ФОП онлайн, за допомогою порталу «Дія». Для цього потрібно зробити лише декілька кроків: зареєструватися на порталі «Дія»; заповнити онлайн-форму на отримання послуги з реєстрації ФОП (тут необхідно вказати особисті дані, види підприємницької діяльності, систему оподаткування); підписати заяву своїм електронним підписом. Протягом двох днів особа отримує виписку про відкриття ФОП, яка автоматично надійде до ЄДР і податкових органів, які надають реєстраційний номер платника податків.

Одним з найбільш важливих аспектів діяльності ФОП є питання оподаткування результатів їх діяльності (прибутку від підприємницької діяльності). Для ФОП в Україні існують два варіанти оподаткування [5, с. 226]: за загальною системою; за спрощеною системою. Впровадження різних режимів оподаткування діяльності ФОП пов'язано як з метою підтримки пріоритетних видів господарської діяльності, так і безпосередньо із забезпеченням ефективного розвитку конкретних груп підприємців.

Загальну систему оподаткування може обрати кожен суб'єкт господарської діяльності, зареєстрований як ФОП, спрощену – лише ті підприємці, які виконують ряд встановлених вимог. Типи податків в обох цих системах однакові,

але у спрощеній системі оподаткування застосовується інший розмір ставки єдиного податку та існують певні обмеження щодо видів діяльності, кількості найманих працівників тощо.

Загальна система оподаткування передбачає сплату податку на доходи фізичних осіб за прогресивною шкалою, а також військового збору та єдиного соціального внеску. При обранні загальної системи оподаткування ФОП не потрібно відповідати будь-яким обмеженням за видами господарської діяльності, розміром доходів чи кількістю персоналу. Загальну систему оподаткування використовують ФОП, які відповідно до законодавства не мають права переходити до спрощеного режиму оподаткування, чи їм це не вигідно.

Податковим кодексом України, зокрема ст. 177, встановлюються умови до сплати податків ФОП, які перебувають на загальній системі оподаткування, зокрема вони сплачують:

- податок з доходів ФОП – за ставкою 18%;
- єдиний соціальний внесок – у розмірі 22 %;
- військовий збір – у розмірі 1,5% [6, ст. 177].

Підприємці обирають загальну систему оподаткування переважно через те, що величина сплачуваних ними доходів залежить в основному від обсягу одержуваних доходів і понесених витрат. Тобто, якщо ФОП у звітному періоді не мала доходів від підприємницької діяльності, то відповідно податки не сплачуються. Але, одночасно з цим, ФОП у випадку застосування правил загальної системи оподаткування, на відміну від спрощеної, не мають пільг, повного чи частково звільнення від сплати податків. Тобто загальна система оподаткування для ФОП є більш вигідною тоді, коли у них є перелік підтверджених та необхідних витрат, таких як: оренда приміщення для ведення бізнесу, оплата комунальних послуг, закупівля сировини чи обладнання, витрати на відрядження. Витрати на товари та послуги повинні бути оплачені, підтвержені необхідними документами та входили до переліку витрат, вказаних в ст. 177 ПКУ, та бути пов'язаними з отриманим прибутком [6].

Проте все ж таки більшість ФОП обирають спрощену систему оподаткування, яка спеціально була запроваджена для стимулювання розвитку малого підприємництва в Україні. Використання спрощеної системи оподаткування у діяльності ФОП має низку переваг:

- спрощується процедура ведення обліку та складання форм фінансової та податкової звітності;
- спрощуються розрахунки, пов'язані із визначенням сум податків;
- заміщення різних податків та зборів єдиним податком;
- передбачена можливість вибору сплати ПДВ.

Проте при цьому спрощена система оподаткування має деякі недоліки, що стримують розвиток малого бізнесу, наприклад:

– законодавче обмеження обсягів доходів ФОП, які дають право використовувати спрощену систему оподаткування в залежності від обраної групи;

– суму єдиного соціального внеску ФОП сплачують за звітний квартал, при чому не враховується, чи буде фактично отримано дохід від здійснення господарської діяльності за звітний період;

– величина ставка єдиного податку є змінною в залежності від мінімальної заробітної плати.

Отже, головна особливість спрощеної системи оподаткування ФОП – це сплата єдиного податку, що дає можливість його платникам зменшити витрати на ведення обліку та подання звітності.

Умови діяльності ФОП можуть змінюватися залежно від законодавчих змін. Останні роки Україна активно реформує своє податкове та підприємницьке законодавство, що впливає на умови ведення бізнесу для ФОП. Наприклад, було запроваджено обов'язкове використання реєстраторів розрахункових операцій для певних категорій підприємців, збільшено ставки податків та зборів для окремих груп платників єдиного податку. Крім того, початок повномасштабної війни також вплинув на діяльність ФОП. Зокрема, щоб стимулювати діяльність ФОП в умовах воєнного часу, в березні 2022 року було прийнято рішення про звільнення від сплати податків [9]. Однак таке рішення мало негативний вплив на надходження податкових платежів до бюджету. Тому з серпня 2023 р. було частково відновлено довоєнну систему оподаткування, в тому числі і оподаткування єдиним податком [8]. Право не сплачувати єдиний податок залишилося у ФОП, які зареєстровані на територіях, де тривають бойові дії. Наразі розглядаються можливості для підвищення ставок оподаткування для діяльності ФОП (ставки ЄСВ та військового збору).

Висновки. Отже, ФОП є зручною та доступною формою ведення бізнесу для багатьох українців. Правовий статус фізичної особи-підприємця визначає її права, обов'язки, умови діяльності, які забезпечують належну правову основу для ведення підприємницької діяльності. Дотримання вимог законодавства, своєчасна сплата податків є ключовими елементами успішної підприємницької діяльності ФОП. Правовий статус фізичної особи-підприємця характеризується простою, в порівнянні з юридичними особами, процедурою державної реєстрації і діяльності; відсутністю установчих документів

та статутного капіталу; спрощеною системою оподаткування; можливістю здійснення підприємницької діяльності без залучення найманої праці. Однак ФОП несе повну відповідальність за свою діяльність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бутков І.М. Щодо визначення поняття «правовий статус фізичної особипідприємця». *Форум права*. 2013. № 3. С. 70–76.
2. Бобкова А.Г. Господарське право: практикум. А.Г. Бобкова, Ю.О. Моїсєєв, Ю.М. Павлюченко та ін.; за заг. ред. А.Г. Бобкової. Харків: Право, 2018. 592 с.
3. Господарський Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 436-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>.
4. Конституція України. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.
5. Кухарчук А.М., Грачова О.Ю., Маслово М.О. Особливості правового статусу фізичної особи під час здійснення підприємницької діяльності в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 224–228
6. Податковий кодекс України: Закон України від 02.12.2010 № 2755-IV. БД «Законодавство України». Верховна Рада України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
7. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text>.
8. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законів України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану: Закон України № 3219-IX від 30 червня 2023 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3219-20#Text>.
9. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України № 2120-IX від 15 березня 2022 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#Text>.
10. Цивільний Кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15/ru/ed20131011>.